

DOI 10.26565/2225-7756-2022-73-08
УДК 159.9 – 057.36

О.В. ФЕДЧУК (Федчук Олександр Валерійович)
аспірант кафедри теоретичної психології
Львівського державного університету внутрішніх справ
вул. Городоцька, 26, Львів, Україна, 79000
<https://orcid.org/0000-0002-0922-6757>
E-mail: zoriana01051974@i.ua

КАТЕГОРІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті автор розкриває категорію психологічної безпеки особистості в науковій літературі. Констатовано, що досі немає єдиної точки зору щодо поняття психологічної безпеки та усіх її передумов. Науковці тлумачать це поняття як динамічне, інтегральне та комплексне явище, відчуття, переживання чи стану захищеності від внутрішніх та зовнішніх небезпек, контрольованості подій життя, самовпевненість, здатність зберігати рівновагу та опірність загрозам, задоволеність життям та базових потреб особистості, внутрішній спокій та сприятливе оточення для розвитку в майбутньому та її самореалізації. Автор стверджує, що головними ознаками психологічної безпеки особистості є почуття захищеності й психологічного благополуччя, задоволеність власним життям, впевненість у завтрашньому дні, у можливості самодійснення та саморозвитку, віра в себе, у свою спроможність справлятися з труднощами в житті, відносна передбачуваність змін в зовнішньому середовищі й соціумі. У статті розкрито три чинники, які визначають особистісну безпеку, зокрема, чинник захищеності, чинник середовища, людський чинник. Також проаналізовано рівні психологічної безпеки та її структуру.

Ключові слова: психологічна категорія, психологічна безпека, саморегуляція, чинники впливу, особистісні властивості, середовище, психічні стани.

Як цитувати. Федчук, О. (2022). Категорія психологічної безпеки особистості в науковій літературі. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Психологія», (73), 67-74.* <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2022-73-08>

In cites: Fedchuk, O. (2022). Category of Psychological Security of Personality in Scientific Literature. *Visnyk of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series "Psychology", (73), 67-74.* <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2022-73-08>. (in Ukrainian).

Постановка проблеми. Питання особистісної безпеки сьогодні як ніколи актуальне. Збільшується кількість екстремальних подій, набирає обертів війна в Україні, частішають терористичні акти в світі, природні та техногенні катастрофи, неспокійно в сфері релігійної та міжнародної ворожнечі, значна кількість людей не задоволені умовами життя, що детермінує опір владі. Таким чином збільшується кількість людей, які одержали травматичний досвід та змушені адаптуватися до динамічного суспільства, знову і знову створювати власний особистісний та соціальний простір.

Самі травматичні чи екстремальні події не чинять значної загрози особистості у тій мірі, в якій впливають на неї психологічні наслідки ситуацій, адже в їх основі – екзистенційні загрози, а вони мають значно більший травматичний ефект. В цьому разі не задовільняється базова потреба людини у безпеці, а це спричиняє потребу в пошуку відповідних шляхів підтримки та збереження психічної стійкості й опірності особистості щодо негативних внутрішніх та зовнішніх загроз.

Аналізуючи наукову літературу можна зауважити, що цей феномен ще недостатньо

вивчений, єдиного науково обґрунтованого поняття «безпеки» на сьогодні немає, проте воно активно розробляється вченими-сучасниками. Цей термін, з одного боку, простий на рівні інтуїтивного розуміння та, водночас, достатньо суперечливий та складний – з іншого. Його змістове навантаження нашаровувалось досить довгий історичний період. Психологічний аналіз цього терміну транслює «відсутність загрози». До складу цієї категорії входять захищеність, умова перебування особи поза небезпекою, відсутність загрози для особи. Базовим вважається психічний стан особи в надійному та спокійному середовищі в даний момент, проте з можливою трансформацією в майбутньому (Чуйко та ін., 2021).

Аналіз досліджень і публікацій за темою. Вчені визначають поняття безпеки в різний спосіб, зокрема, як стан, коли нікому та нічого не загрожує (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005); як необхідна умова розвитку функціональних можливостей особистості, реалізації особистісного потенціалу, профілактики її психосоматичних порушень (Харченко, 2012), як рівень розвитку умов її якості

життєдіяльності (Приходько, 2015). Особлива увага наукового світу зараз спрямована на вивчення аспектів інформаційно-психологічної безпеки особистості, зокрема, як наукової проблеми сучасної психології (Поуль, 2021), як явища, що промальовується на державному, суспільному та особистісному рівнях (Слюсаревський та ін., 2020), як структурованого явища (Литвинчук, 2021), як складової політичних взаємин (Чуйко та ін., 2021).

Актуальними нині є також і дослідження психологічної безпеки в межах соціальних інтеракцій: освітнього середовища (Харченко, 2012; Коструба, Хвесик, 2021; Карамушка, Дектярьова, 2013), професійних видів діяльності (Приходько, 2015) та ін. Значна кількість науковців пов'язують психологічну безпеку з благополуччям, зокрема, добробутом, задоволеністю життям, психічним здоров'ям (К. Хорні, І. Попович, Н. Бордовська, Л. Карапетян та ін.). Вчений І. Приходько зазначає, що психологічна безпека особистості є складноорганізованим процесом, який включає в дію психологічні захисти, життєві сценарії суб'єкта та його поведінкові стилі, які підтримують його на різних рівнях життєдіяльності особи (свідомому та несвідомому, набутому в соціумі та вродженому, віддаленій та наближеній перспективі) (Приходько, 2015).

Щоразу більшої популярності зазнають дослідження у сфері безпеки поза умовами праці чи життєдіяльності особистості (Wanless, 2016). Мова йде про формування та особистісне становлення або деякої частини соціального капіталу, який людина отримує упродовж життя. В дослідженні Carmeli та Gittel (2009) показано, що особи, які почували безпеку під час соціальної взаємодії мають вищу міру безпеки в порівнянні з іншими досліджуваними.

Значний проширкований наукових досліджень 2020-2021рр. щодо безпеки стосується проблеми збереження здоров'я, вакцинації, медобслуговування під час COVID-19 (O. Donovan, 2021; M. Stühlinger et al., 2021 та ін.).

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми. У структурі цілісності особистості психологічна безпека відіграє ключову роль та впливає на її успішність, діяльність, психологічне благополуччя, стратегії поведінки в разі небезпеки, у виборі об'єктів комунікації та спілкування, соціальний статус та цінність людини в суспільстві. Сьогоднішній день сучасної людини повсякчас наповнений надзвичайними ситуаціями через надзвичайні події, війни, природні катаклізми, катастрофи, терористичні акти тощо. Вони, як правило, тягнуть за собою людські жертви, шкоду здоров'ю людини та середовищу,

можливі матеріальні втрати, а також порушення умов життя людини чи навіть переїзд в інше місце проживання. Тому є підстави говорити про те, що міра й частота негативних наслідків несподіваного виникнення надзвичайних подій щоразу зростатимуть. Саме тому готовність людей до ризику, їх поведінка у надзвичайних ситуаціях, реакція на несподівані зміни в рамках дослідження проблеми психологічної безпеки особистості потребують систематичного вивчення та узагальнення.

Отже, бачимо, що феномен безпеки особистості є комплексною, проте міждисциплінарною проблемою сучасності.

Метою нашої статті є розкрити сутність психологічної безпеки особистості як категорії в науковій літературі.

Виклад основного матеріалу. Одним з перших ґрунтовно аналізував психологічну безпеку А. Маслоу. Він порівнював характеристики особи, що відчувається у безпеці, з характеристиками, що її втратила. Він психологічну безпеку трактував як почуття довіри, свободи та захищеності, які відділяють від тривоги та страху, а особливо, почуття задоволення потреб особи на сьогодні та її майбутньому (Maslow, 1942). Він також каже про те, що усвідомлення психологічної безпеки є в цілому індивідуальне, а це поняття є складним для простого пояснення. На його думку, це синдром, структурні елементи якого переплетені настільки, що створюють різноманітну єдність. Вона надає якісного значення усьому, що думає та відчуває людина, позаяк будь-яка особа прагне безпеки.

На сьогодні психологічна безпека розглядається в рамках національної безпеки, корпоративного соціального середовища, психічних станів, властивостей та процесів особистості. Усі види національної безпеки (інформаційна, воєнна, соціальна, економічна, політична, правова, медична, демографічна та ін.) включають психологічну безпеку особистості. Надаючи оцінку психологічній безпеці особистості переважна більшість авторів виокремлює її три рівні, такі як високий, граничний нестійкий, низький (Цюман, Нагула, 2021; Чуйко, Чапаяк & Комісарик, 2021).

Дослідження категорії психологічної безпеки у тлумачних словниках української, англійської, французької мов демонструє той факт, що у свідомості людини поняття безпеки базується не лише з відсутністю загрози, а зі станами, почуттями та переживаннями особистості. Так, словник англійської мови Чемберса, до прикладу, пояснює поняття безпеки опирається на «стан, почуття, витрати перебування в безпеці»; це також

відсутність тривожності та заклопотаності, впевненість, захищеність, стабільність. Оксфордський словник про стан «більш ніж впевненості». Словник американської мови окрім «свободи від небезпеки та ризику» виокремлює «свободу від заклопотаності та сумнівів». Французький словник Лярус теж акцентує увагу на стані «впевненості» чи «відсутності занепокоєння». Німецький словник переконує, що у поняття безпеки входить «впевненість та надійність», можливість «розраховувати на будь-що». Сучасні дослідження феномену пов'язують його з ризиком та намагаються його відокремити від особистісного благополуччя в трактуванні «відсутність неприпустимого ризику». Саме так пояснює поняття безпеки законодавство країни та пропонує різноманітні заходи забезпечення, в тому числі індивідуальні (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005).

Особистісну безпеку визначають три чинника, зокрема, чинник захищеності, чинник середовища, людський чинник. Чинник захищеності складають засоби, якими користуються люди для захисту від небезпечних та тривожних ситуацій. Вони можуть бути як психологічними (механізми психозахисту), так і фізичними. Міра захищеності залежить від міри активності та конструктивності діяльності й поведінки особистості. До цього ж важливою умовою конструктивної стратегії поведінки є адекватна соціалізація інститутів, мотивів та потреб діяльності, іншими словами – задоволення потреб людини соціально схвальним чином (Чуйко та ін., 2021).

Наступні два чинники – є головними, адже людський чинник – це різні реакції людини на небезпеку. А середовище вже традиційно розділяється на соціальне та фізичне. У соціальному середовищі, в свою чергу, є мікро- та макросоціальні рівні. У макросоціальному рівні є економічний, демографічний та інші рівні, що діють на людину, а в мікросередовищі – її безпосереднє оточення, зокрема, родина, професійна та референтна групи тощо.

Уявлення про змістовну сторону будь-якого явища чи дії формуються у відповідному середовищі. Проте кожна людина по-своєму трактує загальноприйняте уявлення про значення небезпечної ситуації. Саме особистісні властивості лежать в основі такого пояснення. Отже, ставлення до небезпечної ситуації формується зі змісту небезпеки, який надає їй суспільство, а також її власного змісту для особистості (Чуйко та ін., 2021).

Ми розділяємо думку вчених Чуйко Г., Чапляк Я., Комісарик М. (2021) в тому, що

особистісний зміст наповнений інтелектуальною та емоційною складовими. Знаємо, що під час оцінювання небезпечної ситуації людина також емоційно переживає. Усвідомлення людиною небезпеки може спровокувати в неї надміру сильне хвилювання та сприяти спаду психофізіологічних можливостей. Якщо небезпека усвідомлюється, проте не навантажується додатковою оцінною функцією, то вона може сприяти мобілізації сил.

Безпека особистості напряму залежить від її здатності до саморегуляції. Вчений І. Приходько представляє 4 основні рівні, що обумовлюють можливість саморегуляції (Приходько, 2015):

1. Біологічні властивості, що впливають на несвідому регуляцію;
2. Індивідуальні властивості психічного відображення та психічних функцій особистості;
3. Знання, вміння, досвід, а також вміння вирішувати різноманітні завдання безпечно;
4. Установки, інтереси, мотиви людини, тобто її спрямованість.

Два останні рівні формуються під час навчання та виховання та їх дія підсилюється пропорційно до життєвого та професійного досвіду. Важливого впливу мають також і креативні здібності, адже вони дозволяють особі використати нові способи вирішення завдань у самих несподіваних та різнопланових ситуаціях. З іншого боку, психологічна безпека системи розиткових умов життєдіяльності на етапі формування особистості є тим чинником, який забезпечує актуалізацію й розвиток творчого потенціалу особистості.

Для індивідуальної безпеки важливим є також вміння долати небезпечну ситуацію з якнайменшими затратами, хоча й ця навичка здобувається у процесі життєдіяльності (O'Donovan et al., 2021).

Розкриємо психофізіологічні та біологічні основи формування поведінки в небезпечних ситуаціях. Біологічна складова забезпечує здатність особи до саморегуляції, а звідси – до безпечної поведінки. До них належать безумовні рефлексії, якими організм послуговується у відповідь на загрози. До психофізіологічних властивостей особистості можемо віднести чутливість до сигналів небезпеки, швидка на них реакція, емоційна реакція на небезпеку тощо. Можливість особи відчувати небезпеку та адекватно на неї реагувати визначається її індивідуальними властивостями, зокрема, типом нервової системи. Тут також йдеться і про індивідуальну стійкість, витривалість, протидію втомі, успішність дій при перешкодах тощо. Умовами безпечної поведінки є критичне мислення, вольова перевага над емоційною, уважність, здатність компенсувати

дезорганізуючусонливість, втому та поганій настрої. Практика свідчить, що нещасні випадки притаманні особам агресивним, розсіяним, імпульсивним, невірноваженим емоційно (Слюсаревський та ін., 2020).

Мають місце також і психологічні властивості особистості, які лягають в канву ставлення особистості до небезпеки та подальшої в ній поведінки. Відомо, що особистість формується під дією середовища, саме тому міра захищеності особи чи схильності її до небезпеки є не тільки якістю вродженою, а й наслідком розвитку. Саме тому усі недоліки розвитку проявляються в екстремальних ситуаціях (Wang et al., 2019). Значно підвищує схильність особи до небезпеки нездатність до швидкого розприділення уваги та виокремлення центрального об'єкта посеред інших, емоційна невірноваженість, неадекватне ставлення до ризику та недостатня витримка.

Особистісні якості, які притаманні особам з високою мірою захисту від небезпеки, також впливають і на позицію людини в групі. Емоційна врівноваженість, гарна координація, уважність тощо сприяють не лише кращій захищеності індивіда, проте й підвищують його статус у групі в соціумі. Такі особи успішніше справляються з екстремальними ситуаціями та можуть собі дозволити ризикнути, коли це може бути необхідно.

Психічні стани теж впливають на особливості поведінки в небезпечних ситуаціях, адже вони можуть як сприяти, так і завадити вирішенню завдань. Тривога, до прикладу, сприяє чуйності до небезпеки, а втома її знижує та притуплює можливості протидії їй (O'Donovan et al., 2021).

Надзвичайні ситуації сприяють також порушенню відчуття рівноваги особистості у середовищі. Тут варто виокремити втому як комплекс фізіологічних зрушень в організмі людини, що сприяють пониженню працездатності та створюють конфлікт між мінімальними можливостями людини та зовнішніми вимогами. З метою вирішення цього конфлікту організм людини мобілізує внутрішні ресурси, переходить на більш високий ступінь використання енергії, в такому стані людина відчуває втому. Втома має здатність розвиватись нерівномірно, тому особа відчуває її особливо чітко в кінці дня та в кінці тижня. Варто сказати, що у моменти найбільшої втоми нещасні випадки збільшуються прямопропорційно. Для безпеки діяльності особи ще більшу загрозу становить стан перевтоми. Адже коли втома є для особи нормальним явищем та долається через відпочинок та сон, то перевтома вважається патологічним станом і, щоб його усунути, варто підключати медичне втручання (Приходько, 2015).

Стан втоми розвивається значною мірою завдяки психологічним детермінантам, зокрема, інтересом, мотивацією, потребою в роботі. Збільшення навантаження ззовні призводить до виникнення стресу, який, у свою чергу, провокує мобілізацію внутрішніх резервів людини. Іншими чинниками, які сприяють виникненню стресу, є монотонність роботи, інформаційна однорідність, мінімальні особистісні контакти, низька фізична активність. Внаслідок таких чинників настає стан монотонії, під час якого необхідний стан уваги та бодрості треба підтримувати вольовими зусиллями, що також потребує відповідних ресурсів.

Безпосередньо поняття стресу використовується у фізиці та визначається як сила, тиск, напруга. У психології стрес – це неспецифічна відповідь на будь-які зміни умов, що вимагають пристосування. Стрес має три стадії (аларм-стадія чи стадія тривоги, стадія резистентності чи супротиву, стадія виснаження) та п'ять фаз адаптації при стресі (руйнування звичного функціонування організму, становлення нового функціонування організму, нестійка чи часткова адаптація до життєдіяльності в нових умовах, стійка адаптація, руйнування системи функціонування організму чи виснаження).

Стрес, який перевищує критичний рівень психічних можливостей людини, називається дистресом. Як правило, він супроводжується такими емоційними станами, як страх, тривога.

У надзвичайній чи екстремальній ситуації можливий розвиток посттравматичного стресового розладу в результаті впливу на людину травмуючого чинника. Чи сформується ПТСР у людини залежить від кількох чинників, зокрема, особистісних властивостей, значимості ситуації для людини, особливостей нервової системи, статі та віку, наявності психічних травм, схильності чи наявності узалежненої поведінки, підтримки чи її відсутності з боку важливих осіб. ПТСР виникає у випадку, коли стрес перевищує фізіологічні, психологічні, адаптаційні можливості особистості та руйнує захисти. Науковці виокремлюють основні 3 види ПТСР, серед яких гострий (розвивається до 3-х місяців), хронічний (тривалістю більше 3-х місяців), відтермінований (розлад виник через 6 та більше місяців після травми).

В наслідок ПТСР можливий патологічний розвиток особистості. Окрім станів, які супроводжують ПТСР, часто симптомом цього розладу є схильність до ризикованої поведінки. У психологічних словниках ризик трактується як можлива небезпека чи як дія на вдачу в надії на щасливе завершення. Проте трактувань феномену

ризик є досить багато, аналізуючи які можна виокремити основні два підходи до його вивчення.

У першому випадку ризик трактується як спрямованість на особливо привабливу мету, під час досягнення якої можлива фізична небезпека. В іншому – ризик визначається як визначення альтернативного вибору в деякій ситуації невизначеності, коли успіх чи невдача напряду залежать від випадку, а невдача виявляється у недосягненні бажаного результату, проте не обов'язково з фізичним покаранням.

Перший підхід зорієнтований на аналіз випадків, коли особа обирає більш небезпечні методи їх досягнення відносно інших методів та цілей, де небезпека є меншою чи зовсім відсутня. Його зазвичай використовують у вивченні питань безпеки окремих дій чи безпечності праці (Лазорко, 2017).

У другому підході питання ризику розглядається через складність вибору та небезпекою недосягнення мети через невдалий вибір. Тут поняття ризику проходить як азартний процес прийняття рішення, як обрання складної мети за рахунок тих цілей, досягнення яких є гарантованими. Важливу роль тут відіграє рівень досягнень, який має велике значення при поясненні поведінки людини в небезпечних умовах. Такі властивості відображаються на загальній стратегії особистісної поведінки в ризиконебезпечних умовах та стають не менш важливими завластивості самозбереження, які виявляються в умовах безпосередньої фізичної небезпеки. Ризик може бути метою діяльності, може проявлятися в ролі мотиву чи потреба, що транслюється через потяг до небезпеки та пов'язаних з цим гострих відчуттів (Поуль, 2021).

Варіант поведінки за умови небезпеки людина обирає опираючись на зовнішні ситуативні чинники, такі як можливий вигравш, небезпека, шанс на успіх чи уникнення невдачі при зробленому виборі, мірою необхідності робити даний вибір.

Отже, ризикована поведінка особи в небезпечній ситуації визначається й тим, на скільки відповідними ці умови проявляються у його свідомості, а тому це, в першу чергу, залежить від особистісних властивостей. З іншого боку мають вплив об'єктивні діючі ситуативні чинники.

Психологічний аналіз в ситуації небезпеки та можливі нещасні випадки визначаються і такою особистісною властивістю, як готовність до ризику. Готовність до ризику спадає з віком, також у досвічених працівників вона нижча, відмінними також є ситуації для жінок та чоловіків. Готовність до ризику прямопропорційна професії, в якій знаходиться особа. Відомо, що у рятувальників,

поліцейських чи військових така готовність є вищою, ніж, скажімо, у фахівців ІТ чи просто студентів.

Важливими чинниками ризикованої поведінки є соціальні аспекти. До прикладу, знедоленість людини підвищує готовність до ризику, чи коли є усвідомлення, що розплачуватись за поразку доводиться одному, у групі готовність до ризику залежить від групових очікувань. Отож, бачимо, що рівень готовності до ризику містить індивідуальні властивості людини, а також і ситуативні чинники реальних умов діяльності.

Не менш важливим аспектом описаної проблематики є мотивація діяльності, яка, як ми знаємо, спрямована на досягнення мети чи уникнення невдачі. Дослідження показують, що особи, які мають страх до нещасних випадків, частіше потрапляють у такі неприємності, аніж ті, що орієнтовані на успіх. Перші мають установку на захисну поведінку, яку посилюють дві обставини: коли без ризику особа отримує бажаний результат і коли ризикована поведінка призводить до нещасного випадку. А ті, хто сильно мотивовані на успіх та мають високу готовність до ризику, набагато рідше потрапляють у нещасні випадки.

Таким чином, психологічна безпека визначається деяким рядом чинників, які впливають на здатність адекватно й своєчасно віддзеркалювати виниклу небезпеку та міру дій у ній. Можливість розвитку посттравматичного стресового розладу знижується в силу успішності дій в екстремальній ситуації.

Розглянуті нами чинники у своїй сукупності створюють цілу систему, що забезпечує безпеку особистості, сприяє формуванню індивідуальної захищеності. Так, особливості ставлення людини до небезпечної ситуації, її досвід перебування в ній, значимість ситуації для неї особисто, адекватність віддзеркалення та правильний вибір засобів захисту фактично визначають рівень безпеки особистості в тій чи іншій ситуації.

Не менш важливим для особистісної безпеки є чинник середовища, який здатний викликати екстремальні та надзвичайні ситуації, що небезпечні для особистості. Середовище може бути фізичним та соціальним. Фізичне середовище є сукупністю умов, у яких живе та працює людина, до прикладу, клімат, географія місцевості, умови відпочинку та праці, режим дня тощо.

Подекуди небезпечна ситуація може бути спровокована психічними станами, що виникають в духоті та тісноті, такими як паніка. В таких умовах знижується увага, підвищується емоційний фон поведінкових реакцій. Тому чинник

середовища впливає опосередковано, адже різні особи поведуться по-різному в одних і тих самих умовах (Литвинчук, 2021).

Для безпеки особистості у надзвичайних умовах визначальний зміст відіграє чинник соціального середовища, яке складається з макро- та мікросередовища. Макросередовище включає економічні (стан розвитку економіки, що впливає на стан злочинності з економічною основою), демографічні (перенаселення території, де зростає асоціальна та кримінальна поведінка, що впливає на психічний стан людей, які там проживають), релігійні (переважаюча релігія, присутність на території інших конфесій та сект, також взаємовідносини між ними), соціокультурні (наскільки широко представлені різні субкультури), національні (переважаюча національність, нацменшини на даній території, діаспори, культура взаємин поміж національностями) чинники.

Впливають на макросередовище і психологічні стани, що притаманні великим групам людей. В рамках безпеки особистості має значення наявність як безструктурне скупчення людей, що не мають усвідомленої спільної мети, проте пов'язані між собою подібністю емоційного стану та спільним об'єктом уваги. У таких випадках складається сприятливий ґрунт для виникнення масових та індивідуальних емоційних реакцій панічного характеру, в основі яких лежить постійна тривога та почуття страху (Чуйко та ін., 2021).

Мікросередовище характеризується цілою низкою соціально-психологічних особливостей людини, її взаємодією з оточуючими, поведінковою стратегією в стресах та конфліктах, особливостями виховання, спрямованістю референтної групи та сімейними традиціями.

На особистісну безпеку впливають такі чинники мікросередовища, як сім'я та внутрішньосімейні стосунки, виховання, референтна група (значима для людини група людей), реальна формальна група (навчальна, професійна та ін.), фонове оточення (сусіди, дворове оточення).

Сім'я є основою, на якій вибудовуються усі взаємодії з оточуючим світом. Вона формує так званий «психологічний імунітет» до несприятливих впливів середовища, вищої опірності діям психічних травм. Гармонійній родині властиві тепла емоційна підтримка один одного, відсутність внутрішньої конкуренції, немає узурпації функцій іншого та присутнє виконання власних обов'язків. Окрім того, гармонійна сім'я не повинна конфліктувати з найближчим оточенням у випадку, якщо вона ізольовує себе від соціуму чи йому протистоїть. Також гармонійна сім'я

виховуючи підрастаюче покоління задовільняє усі актуальні на даний момент потреби дитини, виявляє та реалізовує її можливості та потенціал (Цюман, Нагула, 2021).

Соціальне середовище впливає на особистість за принципом інтеріоризації зовнішнього у внутрішнє. Тобто все те, що людина сприймає з оточуючого світу, стає часткою її самої. Проте особа може взаємодіяти із середовищем пасивно й активно. У випадку активної взаємодії людина здатна опиратися деструктивному впливу, інтегруватися у позитивні взаємини та самостійно їх перетворювати. Зрештою, варто володіти інформацією щодо характеристик середовища та якості його активності – позитивне воно чи агресивне (Карамушка, Дектярьова, 2013).

Провівши аналіз літератури ми спробуємо сформулювати авторське визначення досліджуваного феномену. *Психологічна безпека особистості* – це специфічний емоційний стан, обумовлений переживанням психологічного благополуччя, захищеності, комфорту, відсутністю тривожності, страху, стресів та фрустрації, можливістю успішної побудови взаємодії з оточенням, самостійністю та незалежністю думок та переконань. Ціннісні та смисложиттєві орієнтації, особливості вольової регуляції та особистісного зростання, життєстійкості визначають уявлення людини про власну психологічну безпеку, що виявляється в устремлінні до саморозвитку, визначенні труднощів, реалізованості власної мети в житті та діяльності.

Висновки. На сьогодні в науковій літературі немає єдиної точки зору щодо поняття психологічної безпеки та усіх її передумов. Науковці тлумачать це поняття як динамічне, інтегральне та комплексне явище, відчуття, переживання чи стану захищеності від внутрішніх та зовнішніх небезпек, контрольованості подій життя, самовпевненість, здатність зберігати рівновагу та опірність загрозам, задоволеність життям та базових потреб особистості, внутрішній спокій та сприятливе оточення для розвитку в майбутньому та її самореалізації.

Головними ознаками психологічної безпеки особистості є почуття захищеності й психологічного благополуччя, задоволеність власним життям, впевненість у завтрашньому дні, у можливості самоздійснення та саморозвитку, віра в себе, у свою спроможність справлятися з труднощами в житті, відносна передбачуваність змін в зовнішньому середовищі й соціумі.

Особистісна безпека людини регулюється її потребою в самозбереженні й існує як її особистісний ресурс у ситуаціях, коли методи

досягнення соціально-психологічної безпеки не можуть належно застосовуватись в силу різних обставин. Захищеність – це потенційна можливість психіки людини протистояти небезпекам, а також один з варіантів реакції на загрозу, а також є наслідком практичної реакції таких можливостей (Слюсаревський, 2020).

Для розбудови психологічної безпеки особистості варто створити безпечні умови для її здійснення вибору та життєдіяльності, що і визначатиме напрямок особистісної самореалізації в подальшому та її безпеку. Найбільш ефективним механізмом формування психологічної безпеки особистості є її соціалізація, що створює деякі обмеження у процесі самореалізації особистості. Оминуть їх дозволяє рефлексія, що сприяє реалізувати власне Я. Вона є джерелом переродження психологічної безпеки особистості, в тому числі в надзвичайних та екстремальних умовах.

Перспективою подальших досліджень можуть стати наукові розвідки ролі емоційного ресурсу в забезпеченні психологічної безпеки особистості.

Список використаних джерел

- Великий таумачний словник сучасної української мови : Уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
- Карамушка Л. М., Дехтярьова Т.В. Дослідження змісту психологічної безпеки освітнього середовища вищих навчальних закладів. *Правничий вісник Університету «КРОК»*, 2013. Вип. 16. С. 203-210. <https://library.krok.edu.ua/ua/kategoriji/zhurnali/490-pravnychiy-visnyk>
- Коструба Н.С., Хвесик Ю. Ю. Психологічна безпека студента у медіасередовищі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Психологія*, 2021. Вип. 4. С. 33–44. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.4.8>
- Лазорко О.В. Психологія безпеки особистості як суб'єкта професіоналізації. *Психологічні перспективи*, 2017. Вип. 30. С. 96–112. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2017-30-96-112>
- Литвинчук А. Психологічна безпека особистості як актуальна проблема сучасної психології. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. Вип. 9. С. 154–161. <http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/>
- Поуль В.С. Психологічна безпека особистості в несприятливих обставинах: питання розуміння та особистісного вибору. : монографія. за ред. І.В. Волженцевої. 2021. С. 640–662.
- О. V. FEDCHUK (Oleksandr Valeriyovych Fedchuk) graduate student of the department of theoretical psychology Lviv State University of Internal Affairs St. Horodotska, 26, Lviv, Ukraine, 79000 <https://orcid.org/0000-0002-0922-6757> E-mail: zoriana01051974@i.ua
- Приходько І. Психологічна безпека персоналу екстремальних видів діяльності: концепція, трансформаційна модель, методологія дослідження. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 4 (29). С. 117–125. <https://core.ac.uk/download/pdf/229858825.pdf>
- Слюсаревський М.М., Найдюнова Л.А., Титаренко Т.М., Татенко В.О., Горностаї П.П., Кочубейник О.М., Лазоренко Б.П. Життєвий світ і психологічна безпека людини в умовах суспільних змін. Київ : Талком, 2020. 318 с. <http://psy-lpr.at.ua/Materials/ZhitSvit2020makefISBN.pdf>
- Харченко А.С. Психологічна безпека особистості викладача вишу. *Науковий вісник Львівського університету. Серія психологічна*, № 2. 2012. С.443–450.
- Цюман Т., Нагула О. Психологічна формула безпеки як концептуальна основа формування навичок безпечної поведінки особистості. *Збірник наукових праць «Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка.»* № 35 (1), 2021 С. 94–100. <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2021.35>
- Чуйко Г., Чапляк Я., Комісарник М. Психологічна безпека особистості в нестабільному світі. *Психологічний журнал*. Випуск №7, №1(45), 2021. С. 65–80. <https://doi.org/10.31108/1.2021.7.1>
- Carmeli A., Gittel J. H. High quality relationships, psychological safety, and learning from failures in work organizations. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior* 2009. V.30 (6). P. 709–729.
- Maslow A. H. The dynamics of psychological security/insecurity. *Journal of Personality*, 1942. V. 10(4), P. 331-344. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1942.tb01911.x>
- O'Donovan R., De Brún A., McAuliffe E. (2021). Healthcare Professionals Experience of Psychological Safety, Voice, and Silence. *Frontiers in Psychology*. V.12. P. 1-16. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.626689>
- Stühlinger M., Schmutz J. B., Grote G., Nicca D., Flury D. (2021). To get vaccinated or not? psychological safety as a catalyst for the alignment between individual beliefs and behavior. *Group & Organization Management*. V.46(1). P. 38–69. <https://doi.org/10.1177/1059601120983964>
- Wang, J., Long, R., Chen, H., & Li, Q. (2019). Measuring the Psychological Security of Urban Residents: Construction and Validation of a New Scale. *Frontiers in Psychology*, V.10, P. 1-15. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02423>.
- Wanless S.B. (2016). The role of psychological safety in human development. *Research in Human Development*. V.13(1). P. 6–14. <https://doi.org/10.1080/15427609.2016.1141283>

CATEGORY OF PSYCHOLOGICAL SECURITY OF PERSONALITY IN SCIENTIFIC LITERATURE

In the article, the author reveals the category of psychological safety of the individual in the scientific literature. It was established that there is still no unified point of view regarding the concept of psychological safety and all its prerequisites.

Scientists interpret this concept as a dynamic, integral and complex phenomenon, a feeling, experience or state of protection from internal and external dangers, controllability of life events, self-confidence, the ability to maintain balance and resistance to threats, satisfaction with life and basic personal needs, inner peace and a favorable environment for development in the future and its self-realization. The author claims that the main signs of psychological security of an individual are a sense of security and psychological well-being, satisfaction with one's life, confidence in the future, in the possibility of self-realization and self-development, faith in oneself, in one's ability to cope with difficulties in life, relative predictability of changes in the external environment and society. The article reveals three factors that determine personal safety, in particular, the security factor, the environmental factor, and the human factor. The levels of psychological safety and its structure were also analyzed.

Key words: *psychological category, psychological safety, self-regulation, influencing factors, personal attributes, environment, mental states.*

References

- Carmeli, A., Gittell, J.H. (2009). High quality relationships, psychological safety, and learning from failures in work organizations. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*. 30(6). 709-729.
- Chuiko, H., Chapliak, Ya., Komisaryk, M. (2021). Psychological safety of the individual in an unstable world. *Psychological journal*, 1(45), 65-80. <https://doi.org/10.31108/1.2021.7.1> (in Ukrainian).
- Harchenko, A.S. (2012). Psychological safety of high school teacher's personality. *Naukovyj visnyk LDUVS. Serija psykologichna*, 2(2), P.443-450. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2012_2\(2\)_52](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2012_2(2)_52) (in Ukrainian).
- Karamushka, L.M., Dektyareva, T.V. (2013). Study of the content of psychological safety of the educational environment of higher educational institutions. *Pravnychy visnyk of the «KROK» University*, (16), 203-210. <https://library.krok.edu.ua/ua/kategoriji/zhurnali/490-pravnychy-visnyk> (in Ukrainian).
- Kostruba, N.S., Khvesyk, Yu.Yu. (2021). Psychological safety of the student in the media environment. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Psychology series*. 4, 33-44. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.4.8> (in Ukrainian).
- Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language: V.T. Busel (Ed.). Kyiv; Irpin : Perun. (in Ukrainian).
- Lazorko, O.V. (2017). Psychology of personal safety as a subject of professionalization. *Psychological perspectives*, (30), 96-112. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2017-30-96-112> (in Ukrainian).
- Lytvynchuk, A. (2021). Psychological safety of the individual as an actual problem of modern psychology. *Bulletin of Lviv University. Psychological sciences series*. V.9. P.154-161. http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/9_2021/22.pdf (in Ukrainian).
- Maslow, A. H. (1942). The dynamics of psychological security/insecurity. *Journal of Personality*, 10(4). P.331-344. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1942.tb01911.x>
- O'Donovan, R., De Brún, A., McAuliffe, E. (2021). Healthcare Professionals Experience of Psychological Safety, Voice, and Silence. *Frontiers in Psychology*. V.12. P. 1-16. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.626689>
- Poul, V.S. (2021). Psychological safety of the individual in adverse circumstances: a matter of understanding and personal choice. Volzhentseva I.V. (Ed.). (in Ukrainian).
- Prykhodko, I. (2015). Psychological safety of personnel of extreme types of activities: concept, transformational model, research methodology. *Actual problems of sociology, psychology, pedagogy*, 4(29). 117-125. <https://core.ac.uk/download/pdf/229858825.pdf> (in Ukrainian).
- Sliusarevskiy, M.M., Naidonova, L.A., Tytarenko, T.M., Tatenko, V.O., Hornostai, P.P., Kochubeinyk, O.M., Lazorenko, B.P. (2020). Life world and psychological security of a person in the conditions of social changes. Kyiv : Talkom. (in Ukrainian).
- Stühlinger, M., Schmutz, J.B., Grote, G., Nicca, D., & Flury, D. (2021). To Get Vaccinated or Not? Psychological Safety as a Catalyst for the Alignment Between Individual Beliefs and Behavior. *Group & Organization Management*. (46), 38-69. <https://doi.org/10.1177/1059601120983964>
- Tsiuman, T., Nahula, O. (2021). The psychological formula of safety as a conceptual basis for the formation of the skills of safe behavior of an individual. *Pedagogical education: theory and practice. Psychology. Pedagogy*, 35(1). 94-100. <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2021.35>. (in Ukrainian)
- Wang, J., Long, R., Chen, H., & Li, Q. (2019). Measuring the Psychological Security of Urban Residents: Construction and Validation of a New Scale. *Frontiers in Psychology*, 10, 1-15. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02423>
- Wanless, S. (2016). B. The role of psychological safety in human development. *Research in Human Development*. 13(1). P. 6-14. <https://doi.org/10.1080/15427609.2016.1141283>

Стаття надійшла до редакції 12.11.2022 (The article was received by the Editorial office on 11.12.2022)

Стаття рекомендована до друку 15.12.2022 (The article is recommended for publication on 12.15.2022)